

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૭૭૦૨/૨૦૨૪

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મૌલિક જે. શેલત

=====

રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર	હા	ના

=====

જયંતિભાઈ હરજીવનભાઈ સેજપાલ

વિરુદ્ધ

રંજનબેન કેશવલાલ પોપટ અને અન્ય

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં. ૧ તરફે વકીલ એચ. જે. કારઠિયા (૭૦૧૨)

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મૌલિક જે. શેલત

તારીખ : ૨૦/૦૧/૨૦૨૫

મૌખિક ચુકાદો

૧. હાલની પિટિશન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ નીચે મુજબની દાદ માંગવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે:-

“(એ) આપ નામદાર મહેરબાની કરીને સિવિલ મિસ. એપ્લિકેશન નં. ૨૩૬૯/૨૦૨૨ માં આંક ૧૭ નીચે વિદ્વાન ૮મા અધિક સિવિલ જજ, રાજકોટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તા. ૦૭.૧૨.૨૦૨૩ નો વાદગ્રસ્ત હુકમ; એનેક્સર એચ ખાતે કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરતો સરસિયરીની રિટ અથવા સરસિયરીના સ્વરૂપની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશો જારી કરવા મહેરબાની કરશો.

(બી) હાલની પિટિશનના પેઝિંગ અને આખરી નિકાલ દરમિયાન આપ નામદાર સિવિલ મિસ. એપ્લિકેશન નં. ૨૩૬૯/૨૦૨૨ માં આંક ૧૭ નીચે વિદ્વાન ૮મા અધિક સિવિલ જજ, રાજકોટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તા. ૦૭.૧૨.૨૦૨૩ ના હુકમ; એનેક્સર એચ ના અમલ, કાર્યાન્વયન અને બજવણી પર સ્ટે આપવા મહેરબાની કરશો.

(સી) હાલના કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં જે યોગ્ય અને વાજબી જણાય તેવા અન્ય અને/અથવા વિશેષ હુકમો પસાર કરવા;

(ડી) આ પિટિશનનો ખર્ચ મંજૂર કરવો.”

૨. શક્ય હોય ત્યાં સુધી, પક્ષકારોનો ઉલ્લેખ દાવાની કાર્યવાહીમાં તેમની મૂળ સ્થિતિ અનુસાર કરવામાં આવશે.

૩. વિવાદના નિરાકરણ માટે જરૂરી એવી ટૂંકી હકીકતો નીચે મુજબ વંચાય છે:

૩.૧ અરજદારે પ્રશ્નવાળી દાવાવાળી મિલકત માટે પક્ષકારો વચ્ચે તા. ૨૫ મે, ૨૦૧૨ ના રોજ થયેલા અને નોંધાયેલા બાનાખતનું વિશિષ્ટ પાલન કરાવવા માટે સિવિલ જજ (સિનિયર ડિવિઝન), રાજકોટ સમક્ષ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૩/૨૦૧૩ દાખલ કર્યો હોવાનું જણાય છે.

૩.૨ સદર દાવો તા. ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ ના રોજ ગેરહાજરીના કારણે નામંજૂર (ડિસમિસ ફોર ડિફોલ્ટ) થયો હતો. વાદીને જુલાઈ, ૨૦૨૨ ના મહિનામાં આવી નામંજૂરી વિશે જાણ થઈ હતી.

૩.૩ વાદીએ તા. ૧૩ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૨૨ ના રોજ દાવો પુનઃસ્થાપિત કરવાની અરજી દાખલ કરી હોવાનું જણાય છે, અને વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં, તેમણે બે વ્યક્તિઓના સોગંદનામા પણ રજૂ કર્યા છે, એટલે કે, તેમના અગાઉના વકીલ કે જેમના મારફતે તેમણે દાવો દાખલ કર્યો હતો, તેમજ તેમની પત્ની, જે એક સમયે પ્રેક્ટિસ કરતા વકીલ હતા.

૩.૪ પ્રતિવાદીઓએ તા. ૧૯ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૨ ના રોજ આવી અરજી સામે તેમના વિગતવાર વાંધાઓ/જવાબ રજૂ કર્યા છે.

૩.૫ પ્રતિવાદીઓએ તા. ૧ ઓગસ્ટ, ૨૦૨૩ ના રોજ આંક ૧૭ નીચે વાદગ્રસ્ત અરજી દાખલ કરી હોવાનું જણાય છે, જેના દ્વારા તેમણે ટ્રાયલ કોર્ટ પાસેથી વાદી-અરજદાર અને જે બે સાક્ષીઓના સોગંદનામા વિલંબ માફીની અરજી સાથે જોડાયેલા છે તેમની ઊલટતપાસ કરવાની પરવાનગી માંગી હતી.

૩.૬ વાદીએ આંક ૨૧ ખાતે વાદગ્રસ્ત અરજી સામે પોતાનો વાંધો/જવાબ દાખલ કર્યો હોવાનું જણાય છે.

૩.૭ પક્ષકારોને વિસ્તૃત રીતે સાંભળ્યા પછી, તા. ૭ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૩ ના વાદગ્રસ્ત હુકમ દ્વારા, ટ્રાયલ કોર્ટે વાદગ્રસ્ત અરજી મંજૂર કરી છે, જેના દ્વારા પ્રતિવાદીઓને વાદી-અરજદાર તેમજ તેમના બે સાક્ષીઓ કે જેમણે વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં પોતાના સંબંધિત સોગંદનામા રજૂ કર્યા છે તેમની ઊલટતપાસ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

૪. સિવિલ મિસ. એપ્લિકેશન નં. ૨૩૬૯/૨૦૨૨ માં આંક ૧૭ નીચે ૮મા અધિક સિનિયર સિવિલ જજ, રાજકોટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તા. ૭ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૩ ના વાદગ્રસ્ત હુકમથી નારાજ અને અસંતુષ્ટ થઈને, વાદી-અરજદારે હાલની પિટિશન દાખલ કરેલ છે.

અરજદારની રજૂઆત

પ. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી એચ. જે. કારઠિયા એવી રજૂઆત કરશે કે વાદગ્રસ્ત હુકમ અધિકારક્ષેત્ર વિનાનો અને કાયદાની જોગવાઈઓથી વિપરીત છે, જેમાં આ કોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવો જરૂરી છે. તેઓ એવી રજૂઆત કરશે કે વિલંબના કારણના સમર્થનમાં બે વ્યક્તિઓ દ્વારા જે સોગંદનામા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, તેઓ સીપીસીના ઓર્ડર ૧૮ રૂલ ૪ હેઠળ ખાનગી પક્ષકારો તરીકે સાચા અર્થમાં સાક્ષીઓ નથી. તેથી, પ્રતિવાદીઓ તેમની ઊલટતપાસ કરવા માટે હકદાર નથી.

પ.૧ તેઓ વધુમાં એવી રજૂઆત કરશે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૩૭ મુજબ, જ્યાં સુધી પક્ષકાર દ્વારા સરતપાસ (એક્ઝામિનેશન-ઈન-ચીફ) આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સામા પક્ષને ઊલટતપાસ કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં.

પ.૨ તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે જ્યારે વાદીનો દાવો ગેરહાજરીના કારણે નામંજૂર થયો હતો અને વાદી દ્વારા પોતાના દાવાની પુનઃસ્થાપના માટે જે અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે, તેવી અરજી અને તેમાં દાખલ કરાયેલી વિલંબ માફીની અરજીનો દાવાની જેમ નહીં પરંતુ સંક્ષિપ્ત રીતે નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. તેથી, જે વ્યક્તિઓના સોગંદનામા વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તેમની ઊલટતપાસ કરવાનો આદેશ આપવાની કોઈ જરૂર

નથી.

પ.૩ તેઓ વધુમાં એવી રજૂઆત કરશે કે જ્યારે પ્રતિવાદીઓએ વિલંબ માફીની અરજી સામે તેમના વિગતવાર વાંધાઓ/જવાબ પહેલેથી જ દાખલ કરી દીધા છે, જેમાં પણ તેમણે તે બે વ્યક્તિઓના સોગંદનામા પર પોતાના વાંધાઓ અને જવાબ આપી દીધા છે, અને અચાનક આશરે આઠ મહિના પછી વાદગ્રસ્ત અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે, જે બાબતને વધુ વિલંબિત કરવા માટે પ્રતિવાદીઓ તરફથી વિલંબકારી ચુકિતઓ સિવાય બીજું કંઈ નથી.

પ.૪ છેલ્લે, તેઓ એવી રજૂઆત કરશે કે કેસની વર્તમાન હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતાં, અને જ્યારે અરજદાર તરફથી પોતાની વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં તે બે વ્યક્તિઓના સોગંદનામા રજૂ કરવામાં કોઈ બદદાનત નથી, ત્યારે વાદગ્રસ્ત અરજી કાયદાની જોગવાઈઓથી વિપરીત દાખલ કરવામાં આવી હોવાથી તેને નામંજૂર કરવી જરૂરી છે.

પ.૫ ઉપરોક્ત રજૂઆતો કરીને, તેઓ આ કોર્ટને આ પિટિશન મંજૂર કરવા વિનંતી કરશે.

૬. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા અન્ય કોઈ વિશેષ રજૂઆત કરવામાં આવી નથી.

નિર્ણય માટેનો મુદ્દો

૭. વિચારણા માટે નીચેનો મુદ્દો નક્કી કરવામાં આવે છે.

(૧) શું, કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ પાસે કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નહોતું કે જેના દ્વારા તેણે પ્રતિવાદીઓને વાદી-અરજદાર અને અન્ય બે વ્યક્તિઓ કે જેમણે પુનઃસ્થાપના અરજીમાં દાખલ કરાવેલી વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં પોતાના સ્વતંત્ર સોગંદનામા રજૂ કર્યા છે તેમની ઊલટપાસ કરવાની મંજૂરી આપી?

વિશ્લેષણ

૮. મુખ્ય મુદ્દા પર જતાં પહેલાં, એ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે કેટલીક હકીકતો, જે ઉપર નોંધવામાં આવી છે, તે વિવાદમાં નથી, જેના દ્વારા એ બાબત પ્રકાશમાં આવી છે કે અરજદાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવો તા. ૧૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ ના રોજ ગેરહાજરીના કારણે નામંજૂર થયો હતો, અને તેની પુનઃસ્થાપના અરજી આશરે ચાર વર્ષ કરતાં વધુ સમય એટલે કે ૧૫૭૭ દિવસ પછી દાખલ કરવામાં આવી છે.

૮.૧ આ કોર્ટે હાલની પિટિશન સાથે એનેક્સર સી (પૃષ્ઠ ૩૧ થી ૩૭) ખાતે રજૂ કરાવેલી વિલંબ માફીની અરજીની વિગતો, તેમજ એનેક્સર ડી (પૃષ્ઠ ૩૮ થી ૪૧) ખાતે તે બે વ્યક્તિઓના સોગંદનામાનું અવલોકન કર્યું છે.

૮.૨ આમ, અરજીઓ અને સોગંદનામાના માત્ર વાંચન પરથી જણાય છે કે

વાદી એવા કેસ સાથે સામે આવ્યા છે કે તેઓ તે વકીલને જાણતા નહોતા કે જેમણે વાદી વતી સદર દાવો દાખલ કર્યો હતો. વાદીના કેસ મુજબ, તેમના મિત્ર નસીરુદ્દીન અહેમદભાઈ સાલોટ દાવાવાળી મિલકતની બાબતો સંભાળતા હતા અને અરજદારના મિત્ર હોવાના નાતે, તે સંબંધિત સમયે તેમણે વકીલ રોક્યા હતા. વાદીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમની મનાઈ હુકમની અરજી નામંજૂર થયા પછી પણ, જ્યારે તેમના નામે અપીલ ફોર્મ ઓર્ડર દાખલ કરવામાં આવી હતી તે પણ તેમના સદર મિત્ર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને તેઓ વકીલને જાણતા નહોતા. વિલંબ માફીની અરજીમાં જણાવ્યા મુજબ, તેમની પાસે ન તો તેમના વકીલનો કોઈ સંપર્ક નંબર હતો કે ન તો તેમના દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવાનો નંબર પણ હતો.

૮.૩ તેમણે દાવાની નામંજૂરી માટે અને તેમના વકીલની વિગતો સહિત તેના પરિણામ વિશે તેમને જાણ ન કરવા બદલ પોતાના મિત્રને દોષી ઠેરવ્યા છે. તેમ છતાં, તેમની પત્ની કે જે એક સમયે વકીલ હતા તેમના મિત્ર વર્તુળના કારણે, તેમને દાવાની વિગતો મળી અને જુલાઈ, ૨૦૨૨ માં પ્રથમ વખત દાવાની નામંજૂરી વિશે જાણ થઈ.

૮.૪ વિલંબ માફીની અરજીમાં જણાવેલી હકીકતોની આ પૃષ્ઠભૂમિ પર, અરજદાર-અરજદારે પોતાના વકીલ અને પોતાની પત્નીના સોગંદનામા રજૂ કર્યા છે. તેમના વકીલના સોગંદનામા પરથી એ બહાર આવ્યું છે કે વાદીની સંપર્ક વિગતોના અભાવે, તેઓ પોતાના અસીલ એટલે કે વાદીને પ્રશ્નવાળા દાવાની

નામંજૂરી વિશે જણાવી શક્યા નહોતા. તેમની પત્નીએ પણ પોતાના સોગંદનામામાં અન્ય બાબતો સાથે એવી રજૂઆત કરી છે કે વાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં જે વકીલ રોકવામાં આવ્યા હતા તે તેમના પિતાના જુનિયર વકીલ થાય છે. જોકે, વર્ષ ૧૯૯૩ માં લગ્ન કર્યા પછી, તેમણે પોતાના પતિ એટલે કે વાદીની પેઢીની બાબતો સંભાળવા માટે બાર કાઉન્સિલને પોતાની સનદ સોંપી દીધી હતી. તેમણે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે વાદીના નામે દાખલ કરાયેલો સદર દાવો દાખલ કરવા માટે જે વકીલને રોકવામાં આવ્યા હતા તેમને તેઓ જાણતા નહોતા, ભલે તે વકીલ તેમના પિતાના જુનિયર થતા હોય.

૮.૫ આ કોર્ટ વકીલ કે અરજદારની પત્નીના નામોનો ઉલ્લેખ કરવા માંગતી નથી કારણ કે આ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય છે કે તેમના સંબંધિત સોગંદનામામાં જણાવેલી હકીકતો સિવાય તે વ્યક્તિઓના નામોનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી નથી.

૮.૬ આ કોર્ટ સ્પષ્ટ કરવા માંગે છે કે જે ઉપરોક્ત વિગતો અથવા હકીકતો જણાવવામાં આવી છે તે માત્ર હાલની પિટિશનમાં ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદની તપાસ કરવા અને સુનાવણી દરમિયાન અરજદારોના વિદ્વાન વકીલની રજૂઆતોની મૂલવણી કરવા માટે છે.

૯. હકીકતોની ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિ સાથે, જો હું આંક ૧૭ ખાતે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા તેના વાદગ્રસ્ત હુકમથી મંજૂર કરવામાં આવેલી વાદગ્રસ્ત અરજીનું વિશ્લેષણ કરું, તો નીચેના

કારણોસર અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી કારઠિયા દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ રજૂઆતનો સ્વીકાર કરવામાં હું અસમર્થ છું: ૯.૧ સૌ પ્રથમ તો, હાલની પિટિશન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવી છે જે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા વાદગ્રસ્ત હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે મર્યાદિત અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે જે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સ્વભાવે વિવેકાધીન છે. એ સુસ્થાપિત છે કે જ્યાં સુધી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ મનસ્વી રીતે કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, એપેલેટ કોર્ટ દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપ જરૂરી નથી.

૯.૨ વધુમાં, જ્યાં સુધી ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કાયદાની કોઈ ધોર ભૂલ કરવામાં ન આવી હોય, અને અથવા વાદગ્રસ્ત હુકમ અધિકારક્ષેત્ર વિના, કાયદાની કોઈપણ જોગવાઈઓથી વિપરીત, અથવા કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો વિરુદ્ધ પસાર કરવામાં આવ્યો ન હોય, ત્યાં સુધી આ કોર્ટે માત્ર પક્ષકાર દ્વારા પડકારવાના ખાતર ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા પ્રત્યેક હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો હોતો નથી.

૯.૩ એ પણ સુસ્થાપિત છે કે પક્ષકારોમાંથી એકની તરફેણમાં વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ તરફથી કાયદાની કોઈ ભૂલ થઈ હોય તો પણ તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ આ કોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવાનું કારણ બનશે નહીં.

૯.૪ આ કોર્ટ પોતાને યાદ અપાવવા માંગે છે અને સમીર સુરેશ ગુપ્તા પાવર

ઓફ એટર્ની હોલ્ડર વિ. રાહુલ કુમાર અગ્રવાલ, ૨૦૧૩ (૯) એસ.સી.સી. ૩૭૪ ના કેસમાં ભારતના સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવા માંગે છે જેમાં કાયદાનો સારાંશ આપવામાં આવ્યો છે જેના દ્વારા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે હાઈકોર્ટની સત્તાના વ્યાપને વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્ત ચુકાદાનું સુસંગત અવલોકન નીચે મુજબ વંચાય છે:-

“[૬] અમારા મતે, વાદગ્રસ્ત હુકમ ૨૯ થવાને પાત્ર છે કારણ કે સામાવાળા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનનો નિર્ણય કરતી વખતે વિદ્વાન સિંગલ જજે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓની અવગણના કરી હતી. તે અનુચ્છેદ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સત્તાના ઉપયોગ માટેના માપદંડો આ કોર્ટની બે જજોની બેંચ દ્વારા સૂર્ય દેવ રાય વિ. રામ ચંદર રાય અને અન્ય, ૨૦૦૩ (૬) એસ.સી.સી. ૬૭૫ માં ધ્યાને લેવામાં આવ્યા હતા. આ મુદ્દાના વિવિધ પાસાઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી, બે જજોની બેંચે નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો તારવ્યા હતા:

(૧) સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૧૫ માં તા. ૦૧-૦૭-૨૦૦૨ થી અમલમાં આવેલા અધિનિયમ નં. ૪૬/૧૯૯૯ દ્વારા કરાયેલો સુધારો બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રને કોઈપણ રીતે અસર કરી શકતો નથી અને કરતો નથી.

(૨) હાઈકોર્ટની તાબાની અદાલતો દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વચગાળાના હુકમો, જેની સામે સીપીસી સુધારા અધિનિયમ નં. ૪૬/૧૯૮૮ દ્વારા રિવિઝનનો ઉપાય બાકાત રાખવામાં આવ્યો છે, તે છતાં પણ હાઈકોર્ટના સરસિયરી અને સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રમાં પડકારવા માટે ખુદ્દા છે અને તેને આધીન રહેવાનું ચાલુ રાખે છે.

(૩) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સરસિયરી અધિકારક્ષેત્રની ઘોર ભૂલો સુધારવા માટે જારી કરવામાં આવે છે, એટલે કે જ્યારે તાબાની કોર્ટ (i) અધિકારક્ષેત્ર વિના – જ્યાં કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હોય ત્યાં અધિકારક્ષેત્ર માની લઈને, અથવા (ii) તેના અધિકારક્ષેત્રથી વધુ – અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓ ઓળંગીને અથવા પાર કરીને, અથવા (iii) કાયદા અથવા પ્રક્રિયાના નિયમોની સ્પષ્ટ અવગણના કરીને અથવા જ્યાં કોઈ પ્રક્રિયા નિર્દિષ્ટ ન હોય ત્યાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરીને કાર્ય કરે છે, અને તેનાથી ન્યાયની નિષ્ફળતા પરિણમે છે.

(૪) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્ર તાબાની અદાલતોને તેમના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદામાં રાખવા માટે વાપરવામાં આવે છે. જ્યારે તાબાની કોર્ટે એવું અધિકારક્ષેત્ર માની લીધું હોય જે તેની પાસે નથી અથવા તેની પાસે રહેલા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ હોય અથવા ઉપલબ્ધ હોવા છતાં કાયદા દ્વારા માન્ય ન હોય તેવી રીતે કોર્ટ દ્વારા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવી

રહ્યો હોય અને તેનાથી ન્યાયની નિષ્ફળતા અથવા ગંભીર અન્યાય થયો હોય, ત્યારે હાઈકોર્ટ તેના સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા માટે આગળ આવી શકે છે.

(૫) ભલે તે સરસિયરીની રિટ હોય કે સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ હોય, જ્યાં સુધી નીચેની જરૂરિયાતો સંતોષાતી ન હોય ત્યાં સુધી હકીકત અથવા કાયદાની માત્ર ભૂલો સુધારવા માટે કોઈ પણ ઉપલબ્ધ નથી: (i) ભૂલ કાર્યવાહીના રેકૉર્ડ પર સ્પષ્ટ અને પ્રત્યક્ષ હોય જેમ કે જ્યારે તે કાયદાની જોગવાઈઓની સ્પષ્ટ અજ્ઞાનતા અથવા સંપૂર્ણ અવગણના પર આધારિત હોય, અને (ii) તેનાથી ગંભીર અન્યાય અથવા ન્યાયની ઘોર નિષ્ફળતા પરિણમી હોય.

(૬) પ્રત્યક્ષ ભૂલ (પેટન્ટ એરર) એ એવી ભૂલ છે જે સ્વયં-સ્પષ્ટ હોય, એટલે કે જેને કોઈ લાંબી કે જટિલ દલીલ અથવા તર્કની લાંબી પ્રક્રિયામાં સામેલ થયા વિના સમજી શકાય અથવા દર્શાવી શકાય. જ્યાં બે અનુમાનો વાજબી રીતે શક્ય હોય અને તાબાની કોર્ટે એક ટ્રાઈકોણ અપનાવવાનું પસંદ કર્યું હોય, તો તે ભૂલને ઘોર અથવા પ્રત્યક્ષ ભૂલ કહી શકાય નહીં.

(૭) સરસિયરીની રિટ જારી કરવાની સત્તા અને સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ સંયમપૂર્વક અને માત્ર યોગ્ય કેસોમાં જ કરવાનો હોય છે જ્યાં હાઈકોર્ટનો ન્યાયિક અંતરાત્મા તેને ન્યાયની ઘોર નિષ્ફળતા

અથવા ગંભીર અન્યાય ન થાય તે માટે કાર્ય કરવાનો આદેશ આપે છે. કાળજી, સાવધાની અને વિવેકબુદ્ધિ રાખવાની જરૂર છે, જ્યારે તાબાની કોર્ટમાં કોઈપણ દાવો અથવા કાર્યવાહી પેન્ડિંગ હોય તે દરમિયાન ઉપરોક્ત બે અધિકારક્ષેત્રોમાંથી કોઈપણને લાગુ કરવાની માંગ કરવામાં આવે અને ભૂલ સુધારવાની માંગ કરતી હોવા છતાં તે કાર્યવાહીના અંતે તેની સામે દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ અથવા રિવિઝનમાં સુધારી શકાય તેવી હોય અને હાઈકોર્ટના સરસિયરી અથવા સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રને લાગુ કરતી પિટિશન સ્વીકારવાથી દાવા અથવા કાર્યવાહીના સરળ પ્રવાહ અને/અથવા વહેલા નિકાલમાં અવરોધ ઊભો થશે. હાઈકોર્ટ જ્યાં ભૂલ એવી હોય કે જો તે જ ક્ષણે સુધારવામાં ન આવે તો પછીના તબક્કે સુધારવા માટે અસમર્થ બની શકે છે અને હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર ન્યાયની વિડંબનામાં પરિણમશે અથવા જ્યાં આવા ઇનકારથી વિવાદ લંબાઈ જશે ત્યાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું વલણ ધરાવી શકે છે.

(૮) સરસિયરી અથવા સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે હાઈકોર્ટ પોતાની જાતને અપીલ કોર્ટમાં રૂપાંતરિત કરશે નહીં અને પુરાવાની પુનઃ મૂલવણી કે પુનઃ વિચારણામાં સામેલ થશે નહીં અથવા અનુમાન દોરવામાં ભૂલો સુધારશે નહીં અથવા માત્ર ઔપચારિક કે તકનીકી સ્વરૂપની ભૂલો સુધારશે નહીં.

(૯) વ્યવહારમાં, સરસિયરીની રિટ જારી કરવા માટે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાના માપદંડો અને સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટેના માપદંડો લગભગ સમાન છે અને ઇંગ્લિશ કોર્ટોથી વિપરીત ભારતમાં હાઈકોર્ટો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા અધિકારક્ષેત્રની વ્યાપકતાએ બંને અધિકારક્ષેત્રો વચ્ચેના તફાવતને લગભગ ભૂંસી નાખ્યો છે. સરસિયરીની રિટ જારી કરવા માટે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે હાઈકોર્ટ તાબાની અદાલતોના કૃત્ય, આદેશ અથવા કાર્યવાહીને રદ અથવા બાતલ કરી શકે છે પરંતુ તેના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય મૂકી શકતી નથી. સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ તાબાની કોર્ટને તે પછીથી અથવા નવેસરથી કઈ રીતે કાર્ય કરશે અથવા આગળ વધશે તે અંગે માર્ગદર્શન આપવા માટે યોગ્ય નિર્દેશો આપી શકે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ હાઈકોર્ટ યોગ્ય કેસોમાં કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં કોર્ટે જે હુકમ કરવો જોઈતો હતો તેવો તાબાની કોર્ટના આદેશના સ્થાને અથવા અવેજીમાં પોતે આદેશ કરી શકે છે.

૭. તે જ પ્રશ્ન પર શાલિની શ્યામ શેઠી વિ. રાજેન્દ્ર શંકર પાટીલ [(૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૩૨૯ : (૨૦૧૦) ૩ એસ.સી.સી. (સિવિલ) ૩૩૮] માં અન્ય બેચ દ્વારા વિચારણા કરવામાં આવી હતી અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

(એ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજી કરતાં અલગ છે. આ બે અનુચ્છેદો હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સત્તાના

ઉપયોગની પદ્ધતિ પણ અલગ છે.

(બી) ગમે તે સંજોગોમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની અરજીને રિટ પિટિશન કહી શકાય નહીં. હાઈકોર્ટો પર રિટ અધિકારક્ષેત્ર સોંપવાનો ઇતિહાસ અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટોને સુપરવાઈઝરી સત્તા સોંપવાના ઇતિહાસ કરતાં નોંધપાત્ર રીતે અલગ છે અને તેની ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

(સી) હાઈકોર્ટો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ પોતાની સુપરવાઈઝરી સત્તાના ઉપયોગમાં સામાન્ય વાત પર તેની તાબાની અદાલતો અથવા ટ્રિબ્યુનલોના હુકમોમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી. તેમજ તે આ સત્તાના ઉપયોગમાં તેની તાબાની કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમો સામે અપીલ કોર્ટ તરીકે કાર્ય કરી શકતી નથી. જે કેસોમાં નિવારણ માટે વૈકલ્પિક વૈધાનિક માર્ગ પૂરો પાડવામાં આવ્યો હોય, તે પણ હાઈકોર્ટ દ્વારા આ સત્તાના ઉપયોગ પર નિયંત્રણ તરીકે કાર્ય કરશે.

(ડી) સુપરવાઈઝરી સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટો દ્વારા હસ્તક્ષેપના માપદંડો આ કોર્ટ દ્વારા વારંવાર નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. આ સંદર્ભમાં હાઈકોર્ટે વર્યામ સિંહ [વર્યામ સિંહ વિ. અમરનાથ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસસી ૨૧૫] માં આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચ દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો દ્વારા માર્ગદર્શિત થવું જોઈએ અને વર્યામ સિંહ ના સિદ્ધાંતોનું આ કોર્ટની અનુવર્તી બંધારણીય બેંચો અને વિવિધ અન્ય નિર્ણયો દ્વારા વારંવાર પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

(ઈ) વર્યામ સિંહ ના રેશિયો અનુસાર, તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોને ‘તેમના સત્તાક્ષેત્રની મર્યાદામાં’ રાખવા માટે જ હાઈકોર્ટ પોતાની સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે.

(એફ) આવા ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતોમાં જે અધિકારક્ષેત્ર નિહિત છે તેનો ઉપયોગ કરીને અને તેમાં નિહિત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર ન કરીને કાયદાનું પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે.

(જી) (ઈ) અને (એફ) માં દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ ઉપરાંત, જ્યારે તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોના હુકમોમાં પ્રત્યક્ષ વિકૃતિ (પેટન્ટ પરવર્સિટી) હોય અથવા જ્યાં ન્યાયની ઘોર અને સ્પષ્ટ નિષ્ફળતા થઈ હોય અથવા કુદરતી ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય ત્યારે હાઈકોર્ટ સુપરવાઈઝરી સત્તામાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે.

(એચ) સુપરવાઈઝરી સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ કાયદા અથવા હકીકતની માત્ર ભૂલો સુધારવા માટે અથવા તાબાની અદાલતો કે ટ્રિબ્યુનલો દ્વારા લેવાયેલા દ્રષ્ટિકોણ કરતાં અન્ય કોઈ દ્રષ્ટિકોણ શક્ય છે માત્ર તે કારણસર હસ્તક્ષેપ કરી શકતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ ખૂબ જ સંયમપૂર્વક કરવાનો હોય છે.

(આઈ) અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સુપરવાઈઝરી સત્તા કોઈપણ કાયદા દ્વારા ઘટાડી શકાતી નથી. આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચ દ્વારા એલ. ચંદ્ર કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૮૭) ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૧ :

૧૯૯૭ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૫૭૭ માં તેને બંધારણના મૂળભૂત માળખાનો એક ભાગ જાહેર કરવામાં આવી છે અને તેથી બંધારણીય સુધારા દ્વારા તેને ટૂંકાવી દેવું પણ ખૂબ શંકાસ્પદ છે. (જે) એ સાચું હોઈ શકે છે કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૯૯ દ્વારા સીપીસીની કલમ ૧૧૫ જેવી સમાન પ્રકારની જોગવાઈનો વૈધાનિક સુધારો અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાના વ્યાપને ઘટાડતો નથી અને ઘટાડી શકતો નથી. તે જ સમયે, એ ચાદ રાખવું જોઈએ કે આપો વૈધાનિક સુધારો અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટના સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રને તે મુજબ વિસ્તૃત કરતો નથી. (કે) આ સત્તા વિવેકાધીન છે અને તેનો ઉપયોગ સમાનતાના સિદ્ધાંત પર કરવાનો હોય છે. યોગ્ય કેસમાં, સત્તાનો ઉપયોગ સુઓ મોટો (પોતાની મેળે) થઈ શકે છે.

(એલ) અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટની વ્યાપક અને અનિયંત્રિત સત્તાની યોગ્ય સમજ પરથી જણાય છે કે આ અનુચ્છેદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય હાઈકોર્ટ દ્વારા પોતાના પ્રદેશમાં ન્યાય પ્રશાસન પર કડક વહીવટી અને ન્યાયિક નિયંત્રણ રાખવાનો છે.

(એમ) વહીવટી અને ન્યાયિક એમ બંને સુપરવાઈઝરીનો ઉદ્દેશ્ય ન્યાયની સમગ્ર મશીનરીની કાર્યક્ષમતા, સરળ અને વ્યવસ્થિત કામગીરીને એવી રીતે જાળવી રાખવાનો છે કે જેથી તે કોઈ બદનામી ન લાવે. હાઈકોર્ટની તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોની કામગીરીમાં લોકોનો વિશ્વાસ

જાળવી રાખવા માટે ન્યાયનું ચક્ર થંભી ન જાય અને ન્યાયનો ઝરણો શુદ્ધ અને અપ્રદૂષિત રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે આ અનુચ્છેદ હેઠળ હસ્તક્ષેપની સત્તા ન્યૂનતમ રાખવાની છે. (એન) ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની આ અનામત અને અપવાદરૂપ સત્તા માત્ર વ્યક્તિગત કેસોમાં રાહત આપવા માટે વાપરવાની નથી પરંતુ મોટા લોકહિતમાં ન્યાય પ્રશાસનમાં લોકોનો વિશ્વાસ વધારવા માટે નિર્દેશિત હોવી જોઈએ જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ વ્યક્તિગત ફરિયાદના રક્ષણ માટે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની સત્તા અનિયંત્રિત હોઈ શકે છે પરંતુ તેનો ઉપયોગ ઉપર દર્શાવેલ ઉચ્ચ સ્તરની ન્યાયિક શિસ્તને આધીન છે.

(ઓ) આ સત્તાનો અયોગ્ય અને વારંવાર ઉપયોગ પ્રતિકૂળ પરિણામ આપશે અને આ અસાધારણ સત્તાને તેની શક્તિ અને જીવંતતાથી વંચિત કરશે.”

૯.૫ ગાર્મેન્ટ કાફ્ટ વિ. પ્રકાશ ચંદ ગોયલ, (૨૦૨૨) ૪ એસ.સી.સી. ૧૮૧ ના નિર્ણય પર આધાર રાખવો પણ યોગ્ય રહેશે, જેમાં ભારતના સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:-

“૧૫. પક્ષકારોના વકીલને સાંભળ્યા પછી, અમારો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે વાદગ્રસ્ત હુકમ [પ્રકાશ ચંદ ગોયલ વિ. ગાર્મેન્ટ કાફ્ટ, ૨૦૧૯ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન દિલ્હી ૧૧૯૪૩] કાયદાથી વિપરીત છે અને તેને

ઘણા કારણોસર ટકાવી શકાય નહીં, પરંતુ મુખ્યત્વે ભારતના બંધારણના
 અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા વાપરવામાં આવતા મર્યાદિત
 અધિકારક્ષેત્રમાંથી વિચલન માટે. સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ
 કરતી હાઈકોર્ટ પડકાર હેઠળના નિર્ણય જેના પર આધારિત છે તે પુરાવા
 અથવા હકીકતોની પુનઃ મૂલવણી કે પુનઃ વિચારણા કરવા માટે પ્રથમ
 અપીલ કોર્ટ તરીકે કાર્ય કરતી નથી. સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્ર જ્યારે
 આખરી તારણ વાજબી હોય અથવા તેને સમર્થન આપી શકાય તેમ હોય
 ત્યારે હકીકતની દરેક ભૂલ અથવા કાયદાકીય ખામીને પણ સુધારવા માટે
 નથી. હાઈકોર્ટે તાબાની કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલના સ્થાને હકીકતો અને
 નિષ્કર્ષ પર પોતાનો નિર્ણય મૂકવાનો હોતો નથી. [સેલિના કોઈલ્હો પરેરા
 વિ. ઉલ્હાસ મહાબલેશ્વર ખોલકર, (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૭ :
 (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. (સિવિલ) ૬૮] વાપરવામાં આવેલું અધિકારક્ષેત્ર
 ફરજની ગંભીર ઉપેક્ષા અથવા સ્પષ્ટ દુરુપયોગ, કાયદા અથવા ન્યાયના
 મૂળભૂત સિદ્ધાંતોના ઉલ્લંઘનને સુધારવા માટે સુધારાત્મક અધિકારક્ષેત્રના
 સ્વરૂપમાં છે. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ યોગ્ય કેસોમાં
 સંયમપૂર્વક કરવામાં આવે છે, જેમ કે જ્યારે સમર્થન આપવા માટે કોઈ
 પુરાવો જ ન હોય, અથવા તારણ એટલું વિફળ હોય કે કોઈ પણ વાજબી
 વ્યક્તિ શક્યતઃ આવા નિષ્કર્ષ પર ન આવી શકે જેના પર કોર્ટ અથવા
 ટ્રિબ્યુનલ આવી છે. એ સ્વયં-સ્પષ્ટ છે કે ન્યાયની કોઈ નિષ્ફળતા ન થાય
 તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે આવી વિવેકાધીન રાહતનો ઉપયોગ કરવો

જોઈએ.

૧૬. અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રના વ્યાપને સમજાવતા, આ કોર્ટે એસ્ટ્રેલા રબર વિ. દાસ એસ્ટેટ (પ્રા.) લિ. [એસ્ટ્રેલા રબર વિ. દાસ એસ્ટેટ (પ્રા.) લિ., (૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી. ૯૭] માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

(એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૧૦૧-૧૦૨, પેરા ૬)

“૬. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગનો વ્યાપ અને મર્યાદા આ કોર્ટના સંખ્યાબંધ નિર્ણયોમાં તપાસવામાં આવી છે અને સમજાવવામાં આવી છે. આ અનુચ્છેદ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગમાં હાઈકોર્ટ પર તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોને તેમના સત્તાક્ષેત્રની મર્યાદામાં રાખવાની અને કાયદેસર રીતે તેમની પાસેથી અપેક્ષિત અથવા જરૂરી ફરજ બજાવે તે જોવાની ફરજ સામેલ છે. તાબાની અદાલતો અથવા ટ્રિબ્યુનલોના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદામાં લેવાયેલા તમામ પ્રકારના મુશ્કેલ અથવા ખોટા નિર્ણયોને સુધારવા માટે હાઈકોર્ટ પાસે કોઈ અમર્યાદિત વિશેષાધિકાર નથી. આ સત્તાનો ઉપયોગ અને અદાલતો કે ટ્રિબ્યુનલોના હુકમોમાં હસ્તક્ષેપ ફરજની ગંભીર ઉપેક્ષા અને કાયદા કે ન્યાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોના સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘનના કેસો પૂરતો મર્યાદિત છે, જ્યાં જો હાઈકોર્ટ હસ્તક્ષેપ ન કરે, તો ગંભીર અન્યાય વણસુધારેલો રહી જાય છે. એ પણ સુસ્થાપિત છે કે આ અનુચ્છેદ હેઠળ કાર્ય કરતી વખતે હાઈકોર્ટ અપીલ કોર્ટ તરીકે પોતાની

સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી અથવા રેકૉર્ડ પર સ્પષ્ટ ન હોય તેવી ભૂલ સુધારવા માટે તાબાની કોર્ટના સ્થાને પોતાનો ચુકાદો મૂકી શકતી નથી. હાઈકોર્ટ તાબાની કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલના હકીકતોના તારણોને રદ કરી શકે છે અથવા અવગણી શકે છે, જો વાજબી ઠેરવવા માટે કોઈ પુરાવો જ ન હોય અથવા તારણ એટલું વિફૂત હોય કે કોઈ પણ વાજબી વ્યક્તિ આવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકે નહીં, જેના પર કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલ પહોંચી છે.”

૯.૬ એ પણ સુસ્થાપિત છે કે જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટે પક્ષકારની તરફેણમાં પોતાની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો હોય, ત્યારે રિવિઝનલ કોર્ટ આવી વિવેકબુદ્ધિમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જરૂરી નથી સિવાય કે તેનો ઉપયોગ મનસ્વી રીતે કરવામાં આવ્યો હોય.

૯.૭ વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં સોગંદનામું રજૂ કરનાર વ્યક્તિની ઊલટતપાસ ન કરવા અંગે કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજર, ૧૯૦૮ સહિતના કોઈપણ કાયદા હેઠળ કોઈ પ્રતિબંધ નથી તેવા આધારે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ કોઈ ભૂલભરેલું અવલોકન નથી.

૯.૮ ટ્રાયલ કોર્ટ પોતાના તર્કમાં સાચી છે કે જ્યારે કાયદા હેઠળ કોઈ સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ નથી કે જે કોર્ટને કોઈપણ કાર્યવાહીના સમર્થનમાં સોગંદનામું રજૂ કરનાર વ્યક્તિની ઊલટતપાસ કરવાથી રોકતો હોય, ત્યારે યોગ્ય કેસમાં અને

કોર્ટના વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ પર, તે પક્ષકારને ઊલટતપાસ કરવાની મંજૂરી આપી શકે છે.

૯.૯ ટ્રાયલ કોર્ટે પોતાના વાદગ્રસ્ત હુકમમાં સ્પષ્ટપણે નોંધ્યું છે કે આવી પરવાનગી આપવાથી સત્ય રેકૉર્ડ પર બહાર આવશે, જેથી પક્ષકારોને કોઈ અન્યાય ન થાય તેની ખાતરી થશે. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ, વાદગ્રસ્ત અરજી મંજૂર કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ તરફથી આ પરિબળ સ્વયં-પર્યાપ્ત છે.

૯.૧૦ અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ શ્રી કારઠિયા દ્વારા જે દલીલ કરવામાં આવી છે કે વાદગ્રસ્ત અરજી મંજૂર કરતી વખતે અપનાવવામાં આવેલ પગલાને મંજૂરી આપવા માટે ટ્રાયલ કોર્ટની સત્તા સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખિત નથી, તેમ છતાં, તે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૧૫૧ ના દાયરામાં આવે છે, જે યોગ્ય કેસોમાં અને યોગ્ય રીતે તેનો ઉપયોગ કરવા માટે સિવિલ કોર્ટને અમર્યાદિત સત્તા આપે છે.

૯.૧૧ ટ્રાયલ કોર્ટે બાબતમાં સત્ય શોધવાના ઉદ્દેશ્યથી આવી સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે. મારો એવો અભિપ્રાય છે કે આ કોર્ટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આવા વિવેકાધીન હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં, જે પક્ષકારો વચ્ચે ન્યાયને આગળ ધપાવવા માટે પસાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે કાયદાની સુસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ છે કે પ્રક્રિયાનો નિયમ એ ન્યાયની દાસી છે. તકનીકી બાબતો ન્યાય પર હાવી થવી જોઈએ નહીં.

૯.૧૨ આ તબક્કે, મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટના બાલમુકુન્દ શર્મા વિ. બાલકૃષ્ણ શર્મા ઉપાધ્યાય અને અન્ય, ૨૦૧૪ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એમપી ૭૪૪૨; (૨૦૧૫) (૧) એમપી એલજે ૯૭ (એમપી) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવો યોગ્ય રહેશે, જેના સુસંગત અવલોકનો નીચે મુજબ વંચાય છે:-

“૯. એવું જોવા મળે છે કે મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટને આ પાસા સાથે કામ પાર પાડવાની તક મળી હતી. ૧૯૭૬ એમપીડબ્લ્યુએન ૧૦૩ માં નોંધાયેલા રાજેન્દ્ર પ્રસાદ વિ. ભગવાનદાસ ના કેસમાં આ કોર્ટે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે પુરાવા નોંધવા પર પ્રતિબંધ નથી, છતાં અપવાદરૂપ સંજોગોમાં ભાગ્યે જ તેનો આશરો લેવો જોઈએ. આ તારણ કોર્ટ દ્વારા સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૩૯ રૂલ ૧ અને ૨ નું અર્થઘટન કરતી વખતે આપવામાં આવ્યું છે. આ કોર્ટના મતે, મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે શું ઓર્ડર ૩૯ રૂલ ૧ અને ૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારોને તે વ્યક્તિની ઊલટતપાસ કરવાની મજૂરી આપી શકે છે કે જેનું સોગંદનામું સામા પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

૧૦. સી.પી.સી. નો ઓર્ડર ૩૯ નીચે મુજબ વંચાય છે:—

“૧. એવા કેસો જેમાં કામચલાઉ મનાઈ હુકમ આપી શકાય- જ્યાં કોઈપણ દાવામાં સોગંદનામા દ્વારા અથવા અન્યથા સાબિત થાય છે કે-”
નિઃશંકપણે ઓર્ડર ૩૯ રૂલ ૧ અને ૨ સી.પી.સી. હેઠળની કાર્યવાહીમાં

ડેપોનન્ટ (સોગંદનામું કરનાર) ની ઊલટતપાસ કરવાની પક્ષકારોને પરવાનગી આપવાની કોર્ટની સત્તા અંગે જોગવાઈ મૌન છે. ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, કેટલીક હાઈકોર્ટોએ એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે આ તબક્કે ડેપોનન્ટની ઊલટતપાસ માન્ય નથી, તેમ છતાં રાજેન્દ્ર પ્રસાદ (સુપ્રા) માં મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા તારણથી હું બંધાયેલો છું. આવો જ સમાન દ્રષ્ટિકોણ રાજસ્થાન હાઈકોર્ટની ખંડપીઠ દ્વારા એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ રાજસ્થાન ૫૬ (રામ સ્વરૂપ વિ. ભોલુ રામ) માં પણ લેવામાં આવ્યો છે. એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એપી ૧૧૪ (અલી બિન ઐફાન) નું અનુસરણ કર્યા પછી, ખંડપીઠે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંત મુજબ, ઓર્ડર ૩૯ રૂલ ૧ અને ૨ હેઠળ કોર્ટ પાસે ઊલટતપાસ માટે ડેપોનન્ટને બોલાવવાની સત્તા છે. રાજસ્થાન હાઈકોર્ટે વિવિધ હાઈકોર્ટોના વિવિધ ચુકાદાઓ ધ્યાને લીધા હતા. હું રાજસ્થાન હાઈકોર્ટના સદર દ્રષ્ટિકોણ સાથે આદરપૂર્વક સંમત છું.

૧૧. આ ઉપરાંત, આ બાબત અન્ય એક દ્રષ્ટિકોણથી પણ તપાસી શકાય છે. એવા કેસો હોઈ શકે છે જ્યાં રજૂ કરાયેલું સોગંદનામું કોર્ટના મનમાં શંકા ઊભી કરે. અપવાદરૂપ કેસોમાં, જ્યાં ન્યાયના હિતમાં બાબતનું સત્ય તપાસવું જરૂરી હોય, ત્યાં ટ્રાયલ કોર્ટ આ સંદર્ભમાં સત્તાવિહીન હોવાનું માની શકાય નહીં. વર્તમાન કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, વિલંબનો પ્રશ્ન જે મનાઈ હુકમને નિષ્ફળ બનાવી શકે તે ઊભો થશે નહીં કારણ કે

વર્તમાન કેસમાં, વાદી પોતે ડેપોનન્ટની ઊલટતપાસ કરવાની પરવાનગી માંગી રહ્યા છે. આમ તેને અંગૂઠાના નિયમ તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં કે કોઈપણ સંજોગોમાં ટ્રાયલ કોર્ટ ઓર્ડર ૩૯ રૂલ ૧ અને ૨ હેઠળની કાર્યવાહીમાં ડેપોનન્ટની ઊલટતપાસની પરવાનગી આપી શકતી નથી. એ ભૂલી શકાય નહીં કે કાયદાનું અર્થઘટન ન્યાયના હેતુને આગળ વધારવા માટે કરવાનું છે. જોગવાઈનું અતિશય તકનીકી અર્થઘટન જે અર્થઘટનની વાજબી સ્થિતિસ્થાપકતા માટે કોઈ અવકાશ છોડતું નથી તેને ટાળવું જોઈએ. [જુઓ: (૧૯૭૫) ૧ એસ.સી.સી. ૭૭૪ (સુશીલ કુમાર સેન વિ. બિહાર રાજ્ય) અને એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસસી ૪૨૫ (સંગ્રામ સિંહ વિ. ચૂંટણી ટ્રિબ્યુનલ કોટા)].

૧૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે પ્રક્રિયા ન્યાયને સરળ બનાવવા અને તેના ઉદ્દેશ્યોને આગળ વધારવા માટે બનાવવામાં આવી છે: શિક્ષા અને દંડ માટેનો કોઈ દંડાત્મક કાયદો નથી, લોકોની ભૂલ પકડવા માટે રચાયેલી કોઈ બાબત નથી. વધુમાં એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો છે કે કાયદાના હાથે ન્યાયની નૈતિકતા ન્યાયાધીશના અંતરાત્માને ત્રસ્ત કરે છે અને કાયદા સુધારક સામે ગુસ્સાભર્યો પ્રશ્ન ઉઠાવે છે. માનવતાવાદી નિયમ કે પ્રક્રિયા કાનૂની ન્યાયની દાસી હોવી જોઈએ, માલિક નહીં, તે ન્યાયાધીશોમાં ન્યાયના હિતમાં કાર્ય કરવાની શેષ સત્તા આપવા માટે વિચારણા કરવા દબાવ કરે છે જ્યાં દુઃખદ પરિણામ

અન્યથા સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય હશે. ન્યાય એ ન્યાયશાસ્ત્રનું લક્ષ્ય છે - પ્રક્રિયાગત, તેટલું જ મહત્વપૂર્ણ જેટલું મૂળભૂત. (૧૯૭૬) ૧ એસ.સી.સી. ૭૧૯ (પંજાબ રાજ્ય વિ. શામલાલ મુરારી) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પ્રક્રિયાગત કાયદો સરમુખત્યાર નથી પરંતુ સેવક હોવો જોઈએ, કોઈ અવરોધ નહીં પરંતુ ન્યાયમાં સહાયક હોવો જોઈએ. પ્રક્રિયાગત નિર્દેશો ન્યાય પ્રશાસનમાં દાસી છે, માલિક નહીં, લુબ્રિકન્ટ છે, અવરોધક નહીં. (૧૯૮૪) ૩ એસ.સી.સી. ૪૬, ઘનશ્યામ દાસ વિ. ડોમિનિયન ઓફ ઈન્ડિયા માં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રક્રિયા સંબંધિત સહાયક કાયદાના એક ભાગનું એવી રીતે અર્થઘટન કરવાની જરૂરિયાતનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો જેથી ન્યાયના હેતુને પરાજિત કરવાને બદલે તેને સહાય કરી શકાય અને આગળ વધારી શકાય કારણ કે પ્રક્રિયા માટેના તમામ કાયદા આ સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. (૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. ૪૮૦ (કૈલાશ વિ. નાનખુ) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રક્રિયાગત કાયદાની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવી રીતે ન થવું જોઈએ જે ન્યાયના હિતમાં અસાધારણ પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે કોર્ટને લાચાર બનાવી દે.”

૯.૧૩ જો કોઈ ઉપરોક્ત સંદર્ભિત નિર્ણયોમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો લાગુ કરે, જે સંદર્ભિત કેસોમાં ભારતના સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયો પર આધારિત છે, તો તે સ્પષ્ટ થાય છે કે ન્યાયને આગળ ધપાવવા માટે, સિવિલ કોર્ટ, યોગ્ય

કેસમાં, પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે, જેના દ્વારા મુદ્દા ઘડવાના તબક્કા પહેલાંની કાર્યવાહીમાં એટલે કે મનાઈ હુકમની અરજીના તબક્કે ઊલટતપાસની મંજૂરી આપી શકાય છે.

૯.૧૪ જો ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત વર્તમાન કેસને લાગુ કરવામાં આવે, તો હું વાદગ્રસ્ત હુકમમાં કોઈ ભૂલ શોધવા માંગતો નથી. વાસ્તવમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ યોગ્ય રીતે તે માર્ગ અપનાવ્યો છે જેના દ્વારા પ્રતિવાદીઓને વાદી અને વિલંબ માફીની અરજીના સમર્થનમાં સ્વતંત્ર સોગંદનામા રજૂ કરનાર બે વ્યક્તિઓની ઊલટતપાસ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

૯.૧૫ વાદગ્રસ્ત અરજી મંજૂર કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા જે વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે સ્વભાવે મનસ્વી અથવા કાયદાની કોઈપણ સ્પષ્ટ જોગવાઈથી વિપરીત હોવાનું કહી શકાય નહીં. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ કાયદાની કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ દર્શાવવામાં અસમર્થ છે જે સિવિલ કોર્ટને આવી કાર્યવાહીમાં આવો માર્ગ અપનાવવાથી રોકતી હોય. કાયદો સુસ્થાપિત છે કે જ્યારે કાયદા હેઠળ કોઈ સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ નથી, જેના દ્વારા યોગ્ય કેસોમાં પક્ષકારોની તરફેણમાં પોતાની વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ કરવાથી અદાલત રોકાતી નથી, ત્યારે ન્યાયને આગળ ધપાવવા માટે, જેના દ્વારા રેકૉર્ડ પર સત્ય બહાર લાવવા માટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આવા વિવેકાધીન આદેશમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે આ કોર્ટે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

૧૦. ચુકાદો પૂર્ણ કરતાં પહેલાં, હું એ અવલોકન કરવા માંગુ છું કે ટ્રાયલ કોર્ટે ઉપર કરવામાં આવેલા કોઈપણ અવલોકનોથી પ્રભાવિત થયા વિના કાયદા અનુસાર અરજદાર દ્વારા દાખલ કરાયેલી વિલંબ માફીની અરજીનો નિર્ણય કરવાનો રહેશે. આ કોર્ટે બાબતના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યો નથી જેનો નિર્ણય ટ્રાયલ કોર્ટે કરવાનો રહેશે.

નિષ્કર્ષ

૧૧. ઉપરોક્ત અવલોકનો, ચર્ચાઓ અને કારણોને ધ્યાને લેતાં, મારો એવો અભિપ્રાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા જે વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેના દ્વારા વિલંબ માફીની અરજી સાથે રજૂ કરાયેલા તેમના સોગંદનામાના સમર્થનમાં વાદી અને અન્ય બે વ્યક્તિઓની ઊલટતપાસ કરવાની પ્રતિવાદીઓને મંજૂરી આપવામાં આવી છે, તે તદ્દન વાજબી અને યોગ્ય છે, અને તેમાં નિહિત અધિકારક્ષેત્રની અંદર છે. સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કાયદાની કોઈ ઘોર ભૂલ, મનસ્વીતા અને અધિકારક્ષેત્રની કોઈ ભૂલ કરવામાં આવી નથી. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા વાપરવામાં આવેલી આવી વિવેકબુદ્ધિમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે આ કોર્ટ દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવશે નહીં.

૧૧.૧ ઉપરોક્ત કારણોસર, પિટિશનમાં કોઈ ગુણદોષ નથી અને તે

નામંજૂર કરવાને પાત્ર છે અને આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ નથી.

(મૌલિક જે. શેલત, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====